

KONZILIJ PADOVANSKOG PROFESORA B. SILVATICUSA ZA
RIJEČANINA FERDINANDA DELLA ROVERE

Lavoslav GLESINGER

Godine 1672, dakle otprilike pred 300 godina, umro je ugledni Riječanin barun Ferdinand Della Rovere, dobro poznata ličnost iz povijesti grada Rijeke. Ne znamo od kakve je bolesti umro, ali zahvaljujući slučaju znamo danas od kakve je bolesti godinama bolovao, mada vjerojatno nije umro od te bolesti.

Nemamo često prilike da saznamo detaljne podatke o bolesnicima koji su živjeli pred više od tri stoljeća. Međutim, bolest našega bolesnika točno je opisana u djelu što ga je izdao liječnik koji ga je liječio, i tako je taj bolesnik ušao u svjetsku medicinsku literaturu. Da se je radilo o vrlo rijetkom oboljenju, samo je jedan razlog više da tom bolesniku i njegovoj bolesti posvetimo posebnu pažnju.

Opis bolesti baruna Della Rovere, napisan u formi liječničkoga konzilija, nalazimo u zbirci konzilija padovanskog profesora *Benedetta Silvaticusa* »Consiliorum et responsorum medicinalium quibus rari casus proponuntur, pluresque difficultates elucidantur« (Patavii, 1656).

Takve zbirke liječničkih konzilija izdali su mnogi liječnici XVII stoljeća, i oni sadržavaju veoma vrijedan kazuistički materijal, pa i mnoge kulturno-historijski interesantne podatke. U tim konzilijima nalazimo ponekad i važne podatke o bolesnicima iz naših krajeva. Tako nam je znameniti dubrovački liječnik *Amatus Lusitanus*, među stotinjak opisa bolesti svojih dubrovačkih pacijenata, ostavio i iscrpiv opis bolesti pjesnika Sabe Bobaljevića (1), a slavni padovanski profesor *Giovanni Battista da Monte* (Montanus) o bolesti Petra Erdödyja (2), itd.

Silvaticusova zbirka konzilija sadrži opise bolesti mnogih pacijenata, većinom uglednih ličnosti (knez Radziwill, razni plemići, kardinali i drugi crkveni dostojanstvenici iz raznih zemalja), ali i običnih građana, trgovaca i obrtnika. Među ostalim, nalazimo u toj knjizi i izvještaj o bolesti i smrti poznatoga padovanskog anatoma, profesora *Adriana van den Spighel* (3).

Među Silvaticusovim pacijentima bilo je i ljudi iz naših krajeva: dvaput se spominje poneki anonimni dubrovački vlastelin («nobilis Raguseus»)

(4), osim toga sadrži ova knjiga konzilij pod naslovom »De Phthisi et Febre putrida Essentiali. Pro D. Stephano Giganti Nob. Raguseo« (5).

Silvaticusova je knjiga veoma rijetka. Sondervorst u čitavoj Belgiji nije našao nijedan primjerak, pa sam mu ja prepisao konzilij za van den Spieghela na koji sam ga, uostalom, ja bio upozorio (6). Rijetkost te knjige potvrđuje i činjenica da je ona malo gdje poznata (kao i njezin autor), pa je utoliko čudnije da se ona nalazi u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu (signatura: II 1. 186). Zagrebački primjerak bio je nekoć vlasništvo dra Johanna Godefridusa a Carlegg, hrvatskog liječnika XVIII stoljeća.

U toj rijetkoj knjizi nalazimo i konzilij za Riječanina baruna Ferdinanda Della Rovere, o kojemu ćemo govoriti malo opširnije. Ali najprije nekoliko riječi o profesoru Benedettu Silvaticusu!

Benedetto Silvatico (Silvaticus, Salvaticus, Salvadego a Silvatico) rođen je god. 1575. kao potomak ugledne padovanske obitelji. Studirao je medicinu u Padovi, gdje je stekao doktorat. Godine 1607. postao je izvanredni profesor praktične medicine, a 1632. redovni profesor. Na tom je položaju ostao sve do god. 1650. Tada mu je zbog slaboga zdravlja bilo dopušteno da se povuče, tj. da drži predavanja samo onda kada hoće, a dobivao je i dalje svoju punu plaću. Kao liječnik je uživao razne počasti: dobio je naslov viteza i »comesa palatinusa«, a bio je i počasni dvorski liječnik poljskoga kralja. Umro je u 83. godini života, 1658. god. (7).

U povijesti naše medicine nije Silvaticusovo ime nepoznato. Kad je dubrovački senat god. 1612. odlučio da namjesti u Dubrovniku novoga fizika, obratili su se Dubrovčani preko svojih padovanskih veza Silvaticusu s molbom da nađe podesnoga fizika za Dubrovnik (8).

O bolesti našega riječkog pacijenta govori Silvatico u svojoj gorespomenutoj knjizi na str. 282—285, i to u dva navrata: prvi put u formi konzilija nakon prvoga pregleda, pod naslovom: »De ventriculi dolore, ac vomitu aestate, hyeme vero cessante. Pro Illustriss. & Excellentiss. D. Ferdinando della Rovere Marchione, Fluminis Praefecto«, a drugi put nakon pregleda, pod naslovom: »De eodem affectu Illustrissimi & Excellentissimi Marchionis Fluminis Sancti Viti Praefecti. Responsum«.

Obitelj Della Rovere je stara talijanska plemićka obitelj koja je do godine 1631. posjedovala vojvodinu Urbino. Tada je ta grana obitelji izumrla, a Urbino je pripao papinskoj državi. Iz te su obitelji potekli pape Siksto IV (Francesco Della Rovere) i Julije II (Giuliano Della Rovere). Postojala je i mletačka grana te obitelji koja je živjela u Istri, Rijeci itd. Članovi te obitelji obnašali su kroz nekoliko generacija funkciju carskoga kapetana Rijeke i Trsta, te su za vrijeme vladanja Habzburgovaca upravljali Rijekom.

Ferdinando Della Rovere, o kojemu je ovdje govor kao bolesniku, rođen je u Rijeci god. 1611. kao sin kapetana Stefana Della Rovere i Ane barunice Par. Nakon smrti svoga oca postao je Ferdinand god. 1639. carski kapetan, te je tu čast obnašao sve do svoje smrti 1672. god. (9).

Budući da Silvatico svoga pacijenta naziva »Fluminis Praefectus«, svakako je taj konzilij napisan poslije 1639. god., kada je Ferdinand Della Rovere postao carski kapetan i upravitelj Rijeke. A budući da je Silvaticusova zbirka konzilija izdana 1656. god., mora da je Ferdinand Della Rovere konzultirao padovanskoga profesora prije te godine. Dodajmo još da Silvatico u svojem konziliju navodi da pacijent već nekoliko godina boluje od svoje bolesti, pa ćemo doći do slijedećih ličnih podataka o našem bolesniku: Ferdinand Della Rovere rođen je god. 1611. Kapetanom je postao god. 1639. Obolio je koncem tridesetih ili u toku četrdesetih godina XVII stoljeća. Konzilij je napisan četrdesetih ili pedesetih godina XVII stoljeća. Pacijent je umro god. 1672.

To znači da je pacijent obolio kad mu je bilo dvadesetak ili tridesetak godina, da je potražio Silvaticusovu liječničku pomoć kad mu je bilo tridesetak ili četrdesetak godina i da je nakon toga živio još do svoje 61. godine. Ovi su podaci za nas veoma važni, jer u samom konziliju oni nisu ni direktno ni indirektno spomenuti. Da li je pacijent nakon konzultiranja Silvaticusa i nakon sprovođenja po njemu određene terapije još i dalje patio od svojih tegoba, to nam nije poznato. Moguće je, pa čak i veoma vjerojatno da ga je kasnije liječio koji drugi padovanski liječnik koji o tome nije ostavio nikakve zabilješke, to više što se Silvatico 1650. god. povukao, a 1658. god. je umro. Isto tako nam nije poznato od kakve je bolesti Ferdinand Della Rovere umro.

A sada da se pozabavimo sadržajem konzilija što ga je Silvatico napisao za našega pacijenta. Iako je u naslovu konzilija istaknuto da je konzilij namijenjen pacijentu koji ima bolove u želucu i koji povraća u ljeti, dok u zimi povraćanje prestaje, ipak želučani bolovi u samom konziliju uopće nisu spomenuti, nego je kao glavna pacijentova tegoba naglašeno njegovo povraćanje.

Radi se, dakle, o dobro razvijenom bolesniku »toplog i vlažnog temperamenta« koji već nekoliko godina pati od povraćanja koje se pojavljuje svakoga proljeća, te traje sve do mjeseca augusta i tada prestaje, mirujući tokom čitave jeseni i zime. Pacijent povraća katkada sluz koja je ponekad debela i ljepljiva, ponekad tanka i vodena, često s primjesom žuči, a katkada i samu žuč. Trbuh mu je napet, probava usporena, želudac natrpan obiljem hrane, postoji podrigivanje i opstipacija. Mokraća je tanka, svjetložuta i bistra. Pacijent je dosad uzimao različite lijekove, od kojih mu se stanje toliko popravilo da kroz dvije godine nije imao nikakvih tegoba. Ali sada su se tegobe opet vratile i ponovno ga muče u isto vrijeme kao i prije. Zbog toga dolazi u Padovu da konzultira autora konzilija.

Nastojeći protumačiti navedene tegobe, Silvatico nastavlja: Iz svega proizlazi da je bolest uglavnom zahvatila želudac. Zbog primarnog oboljenja želuca probava je usporena, a zadržana hrana izaziva povraćanje i druge tegobe. Međutim, neke tegobe potječu od susjednih organa, tj. od jetre i slezene koje izlučuju u želudac žutu i crnu žuč. Ti su sokovi tokom zime zadržani i u proljeću počinju vrijetiti, pa izazivaju tjeskobu i povraćanje. Pitat će možda netko: Zašto ove tegobe nastupaju upravo u proljeće

koje je po Hipokratu najzdravije godišnje doba? Odgovorit ćemo mu jednim Galenovim aforizmom da upravo u proljeće nastoji organizam da se oslobodi štetnih sokova koji su se nagomilali u toku zime, pa zato dolazi u to vrijeme kod našega bolesnika do povraćanja koje kroz čitavo ljeto čisti organizam od štetnih tvari. A te su tegobe veoma dosadne i od njih se organizam ponekad znatno isuši.

Opisavši tako pacijentove simptome i razmotrivši njihove uzroke na bazi humoralne medicine, Silvatico prelazi na pitanje terapije, te veli prije svega da u svako pojedino godišnje doba treba primijeniti drugačije liječenje, i to svake godine iznova kroz razdoblje od dvije ili tri godine. Prije svega je potrebno vađenje krvi nakon prethodnog čišćenja crijeva pilulama od kasijske i aloje. Zatim treba čistiti želudac četvorodnevnom upotrebom vode iz vrela Tettuccio u Montecatiniju ili vodom iz vrela u Monfalconeu. Da bi se sokovi odvratili u donje dijelove tijela, treba da bolesnik uzima laksancije, a uz to mu treba staviti fontanelu na desno bedro. Iduće jeseni treba ponoviti tu terapiju, osim toga neka pacijent uzima razna stomahika, antidiaroiika, holagoga i umjerene količine vina. U toku zime neka uzima pilule mastike, a narednoga proljeća opet blage laksancije. Ako pacijent uz to izbjegava tešku hranu i ako umjereno giba svoje tijelo, bit će vjerojatno pošteđen od svojih tegoba.

Time završava prvi konzilij na koji nadovezuje Silvatico drugi dio, zapravo rezultat kontrolnoga pregleda, u kojemu uvodno ponavlja ukratko anamnezu, ističući da su bolesnikove tegobe trajale nekoliko godina i da usprkos češće primijenjenim liječničkim intervencijama nikako nisu prestajale. Nakon povratka iz Padove i primjene propisane terapije bilo je pacijentu dobro kroz čitavo ljeto, sve do mjeseca augusta. Tada je dobio nekoliko lakših napadaja koji su 20. septembra, nakon jače konstipacije, postali žešći, pa je sve do mjeseca oktobra trajalo povraćanje i nesаница. Ponovno je poduzeto čišćenje tijela i jačanje želuca upotrebom raznih stomahika, nakon čega je bolesnik dobio groznicu i čitavu je noć povraćao crnu žuč. Sredstvom za hlađenje uspelo je suzbiti groznicu, ali je povraćanje trajalo sve do 15. novembra i pacijent je kroz čitavo to vrijeme ležao. U toku zime mu je bilo bolje, samo je ponekad osjećao laki umor i vrtoglavicu, a ujutro je povraćao nešto sluzi. Nakon toga mu je bilo dobro. Sada u proljeće dolazi ponovno na pregled.

Ne znamo tko je našega pacijenta u međuvremenu liječio, — vjerojatno koji riječki liječnik (bilo ih je u ono vrijeme, ali im ne znamo imena), ali nezadovoljan uspjehom liječenja, došao je ponovno u Padovu. Tu mu je i ovaj put Silvatico preporučio blago tjelesno čišćenje i umjereno puštanje krvi, upotrebu vode iz vrela Tettuccio i mnogobrojna sredstva za jačanje želuca i jetre. Zaključio je riječima: Ako pacijent bude uz to uživao ispravnu hranu i pio medicinalna vina, povraćanje će vjerojatno sasvim prestati. Time završava ovaj ponovni konzilij.

Pokušat ćemo sada ustanoviti od kakve je bolesti bolovao naš pacijent, pri čemu moramo odmah istaknuti da raspoložemo veoma malobrojnim elementima koji bi nam dopustili da stavimo bar približnu dijagnozu. U konziliju su doduše subjektivni simptomi opisani prilično iscrpivo, ali o

nekom objektivnom nalazu nema ni govora, a XVII stoljeće i nije poznavalo metode pretrage želučanih bolesnika. Autor konzilija polazi veću važnost na tumačenje simptoma po principima galenske medicine, pa se u tom pogledu nimalo ne razlikuje od ostalih medicinskih autora sve do XIX stoljeća. Još veća pažnja je posvećena detaljnom opisu preporučene terapije koja je tipično polipragmatična, te obuhvaća pored lijekova za unutarnju upotrebu još i derivancije (fontanele), venesekcije, dijetu, umjerenu tjelovježbu, a važno mjesto zauzimaju i mineralne vode i medicinalna vina. Lijekovi što ih je Silvatico ordinirao našem pacijentu bili su veoma mnogobrojni. Uglavnom su to bili stomahici, laksancije, holagogi, karminativi, adstringencije, diuretici i sedativi. Težište terapije položeno je na čišćenje i izlučivanje sokova, u skladu s humoralno-patološkim shvaćanjem onoga vremena. Da li je konačno smirenje simptoma nastupilo kao djelovanje tih terapijskih mjera, nemoguće je reći.

Nesumnjivo je da je glavna tegoba našega pacijenta bilo povraćanje koje je kroz nekoliko godina nastupilo svakoga proljeća i potrajalo do kasnoga ljeta, a u jeseni i zimi bilo je pacijentu dobro. Napetost u trbuhu, opstipacija, dispeptičke i nervozne tegobe bile su popratne pojave, ali izrazitih bolova u želucu nije bilo, mađa u naslovu konzilija čitamo da postoje želučani bolovi. Nakon povratka iz Padove i sprovođenja stroge kure pacijent više nije povraćao u proljeću i ljeti, nego tek od augusta do novembra, dakle upravo u protivno godišnje doba, a to tumači Silvatico kao efekt liječenja što mu ga je on odredio.

Koje bi, dakle, bolesti došle u obzir? S obzirom na periodičko nastupanje tegoba svakoga proljeća pomislićemo eventualno na neko alergično stanje, ali ovakvo stanje ne dolazi u obzir, a isto tako nije vjerojatan ni gastritis. Pomislićemo i na ulcus ventriculi, ali ni ta nam se bolest ne čini vjerojatnom, jer bi primarni simptom bili bolovi, a kao što smo vidjeli, bolesnik nije patio od bolova, — barem ne od znatnijih. Osim toga, ima želučani čir drugačiji periodički tok, s najžešćim tegobama od oktobra do marta, dakle upravo obratno negoli u našega pacijenta.

Ima, međutim, jedno veoma rijetko oboljenje čiji simptomi u priličnoj mjeri odgovaraju simptomima opisanima u našem konziliju. To se oboljenje naziva »kronična intermitentna arteriomezenterijalna okluzija duodenuma«, a njezin je patološko—anatomski supstrat kompresija u području fleksure duodenojejunalis uslijed pritiska aberantnog mezenterijalnog krvnog suda. Bolest se javlja u obliku intermitentnih ataka kroz dugi period, a može početi još u djetinjstvu. Mogu postojati jači ili slabiji bolovi, no glavni je simptom veoma obilno povraćanje, osobito žuči, zatim mučnina, osjećaj punoće i težine u želucu, nelagodnost poslije jela i nemir u trbuhu, a popratne su tegobe glavobolje, slabost i mršavljenje. Terapija: smirivanje povraćanja, infuzije, eventualno intrajejunalno hranjenje pomoću sonde, a kod neuspjeha operacija (duodenojejunosomija) (10). Bolest je prvi opisao Rokitsansky (1849), kasnije Glénard (1889), Kundrat (1891) i Albrecht (1899).

Prema simptomima i toku bolesti opisanima u Silvaticusovu konziliju, lako je moguće da je barun Ferdinand Della Rovere bolovao baš od ove

rijetke bolesti koja je u ono vrijeme bila još sasvim nepoznata i koja je tek 200 godina kasnije po prvi put opisana (11).

Bolesnikova daljnja sudbina nije nam poznata. Vjerojatno nije umro od te bolesti, ali je moguće da je u toku vremena uslijed te bolesti — koja je trajala nekoliko godina — toliko oslabio da je ta opća slabost i iscrpljenost pridonijela da je već u 61. godini života umro.

Bilješke

1. Upor. L. Glesinger: Amatus Lusitanus i njegov liječnički rad u Dubrovniku, Beograd—Zagreb 1940, str. 94—101; — 2. L. Glesinger: Konzilij J. B. Montanusa za hrvatskoga velikaša iz godine 1546, Lij. vjes. 72:449, 1950; — 3. Vidi F.—A. Sondervorst: A quelle affection le Bruxellois Spigelius succomba—t—il à Padoue en 1625? Comptes rendus du XIII me Congr. Internat. d' Histoire de la Méd., Bruxelles 1954, p. 194—200; — 4. Br. 34, str. 218—220 i br. 85, str. 584—586; 5. Br. 42, str. 230—232. — Vidi o tome L. Glesinger: Bolest Dubrovčanina Stjepana Gigantija, referat u Lij. vjes., 70:773, 1948; — 6. Upor. Sondervorst: loco cit.; — 7. J. Facciolati: Fasti gymnasii patavini, vol. III, Patavii 1757, str. 333—334; A.—J.—L. Jourdan: Biographie médicale, VII, Paris 1825, str. 220; O. Dezeimeris & Raige—Delorme: Dictionnaire historique de la médecine ancienne et moderne, IV Paris 1839, str. 169; A. Dechambre: Dictionnaire encyclopédique des sciences médicales, 3. série, III, Paris 1880, str. 658; Hirsch—Gurlt—Wernich: Biographisches Lexikon der hervorragenden Aerzte aller Zeiten und Völker, 2. izd., V, Berlin—Wien 1934, str. 273; — 8. R. Jeremić—J. Tadić: Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika, II, Beograd 1939, str. 61; — 9. O riječkoj grani obitelji Della Rovere uporedi G. Kobler: Memorie per la storia della liburnica città di Fiume, Fiume 1896, II, str. 134; R. Gigante: Il capitano cesareo Stefano Della Rovere, Fiume, Rivista semestrale della »Società di studi Fiumani«, Anno I, II semestre, 1923; G. Viezzoli: Contributi alla storia di Fiume nel sttecento, ibidem, A. XI—XII, 1933—34, str. 164; — 10. H. L. Bockus: Gastroenterology, 2. izd., II, Philadelphia 1964; S. Knežević: u Medicinskoj enciklopediji, 2. izd., I, Zagreb 1967, str. 729; — 11. Sumnju na ovo veoma rijetko oboljenje izrazio je autoru jedan veoma ugledni i kompetentni gastroenterolog koji ne želi da mu se ime spomene.

EIN KONSILIUM DES PADUANER PROFESSORS B. SILVATICO FÜR DEN FIUMANER FERDINAND DELLA ROVERE

Lavoslav GLESINGER

In seiner Konsiliensammlung »Consiliorum et responsorum medicinalium quibus rari casus proponuntur, pluresque difficultates elucidantur« (Patavii, 1656) beschreibt der Paduaner Professor Benedetto Silvatico (1575—1658) u.a. die Krankheit des Barons Ferdinand Della Rovere (1611—1672), kaiserlichen Kapitäns in Fiume. Der Patient litt während mehrerer Jahre an heftigem Erbrechen und anderen Verdauungsbeschwerden, die alljährlich im Frühjahr begannen und gegen Ende August verschwanden. Eine Analyse der ausführlich beschriebenen Beschwerden ergibt, dass es sich wahrscheinlich um eine chronische intermittente arteriomesenteriale Duodenalokklusion handelte, eine sehr seltene Krankheit, die zum ersten Mal von Rokitansky 1849 beschrieben wurde. Die Beschwerden scheinen sich nach Anwendung der von Silvatico verordneten diätetisch—medikamentösen Therapie beruhigt zu haben, doch ist der weitere Krankheitsverlauf bei unserem im 61. Lebensjahr verstorbenen Patienten nicht bekannt.

BOLNICA KRALJA MILUTINA U CARIGRADU

Mirjana ŽIVOJINOVIĆ

Bolnica kralja Milutina u Carigradu već duže vremena privlači pažnju naših naučnika (1). O njoj se pisalo prvenstveno na osnovu podataka koje pruža glavni izvor za postanak ove bolnice, arhiepiskop Danilo. On kaže: »U samom gradu Carigradu u mestu zvanom Prodromu sazida crkvu božanstvenu davanjem bezbrojnog zlata svoga i napravi mnoge divne i prekrasne palate i postavi ksenodohije zvane bolnice« (2). I zabeleška na čuvenom Dioskuridovom kodeksu koji se jedno vreme nalazio u Prodromovom manastiru takođe je već odavno privukla interes istoričara. Ona glasi: »Ovu knjigu Dioskurida koja je bila veoma stara i kojoj je pretila opasnost da bude sasvim uništena, povezao je Jovan Hortazmen, inicijativom i troškom časnog monaha kir Natanaila, tada bolničara u Kraljevom ksenonu, godine 1406, indikta IV« (3).

Pošto se u arhivi manastira Hilandara nalazi i nekoliko dokumenata koji govore o bolnici kralja Milutina u Carigradu i svojim podacima pružaju veoma dragocenu dopunu napred navedenim izvorima, smatrali smo da će biti korisno ponovo se pozabaviti ovom ustanovom koja je, budući da se nalazila u samom centru Carigrada, bila od velikog značaja za srednjevekovnu srpsku državu.

Najznačajniji dokument o ovoj bolnici je imovinski sporazum između njenih predstavnika i najuglednijih Hilandaraca koji je nastao u samom ksenonu 1. avgusta 1322. godine. U njemu zastupnik bolnice jeromonah Meletije za sebe kaže da je »starešina časnog carskog manastira koji je posvećen imenu časnog slavnog proroka preteče Jovana Krstitelja zvanog Petra« (4). To je, dakle, pouzdan dokaz da je Milutin osnovao bolnicu u najpoznatijem među manastirima carigradske četvrti Petre koji je po delu grada u kome se nalazio i sam nosio to ime (5). Prema obaveštenju veoma učenog pisca iz XII veka solunskog mitropolita Evstatija, pomenuti manastir se nalazio na putu prema carskoj Vlahernijskoj palati, od koje nije bio mnogo udaljen (6). Zanimljivo je osvrnuti se bar ukratko na tok događaja koji su jednom stranom vladaru koji je, doduše, bio zet vizantijskog cara, uslovlili da dobije pravo stvaranja srpske oaze u jednom poznatom i uglednom carskom manastiru.

Podaci o ovom manastiru do XIII veka veoma su oskudni. Iz pričanja Evstatija Solunskog saznaje se da je on u XIII veku bio prilič-